УДК 81:130.2:7.071.1:78.082.1Теличко(045)
DOI 10.32461/2226-3209.3.2024.313317

Цитування:
Микуланинець Л. М. Національні архетипи в біографії митця (на прикладі симфонічної фантазії Віктора Теличка «Веселка»). *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв :* наук. журнал. 2024. № 3. С. 200–204.

Mykulanynets L. (2024). National archetypes in the master's biography (the case study of «Veselka», the symphony fantasy by Viktor Telychko). National Academy of Managerial Staff of Culture and Arts Herald: Science journal, 3, 200–204 [in Ukrainian].

Микуланинець Леся Михайлівна,
кандидат мистецтвознавства, доцент,
викладач фортепіано комунального закладу
«Мукачівська школа мистецтв ім. С. Мартона»
https://orcid.org/0000-0002-6346-6532
l.mikulaninets@gmail.com

НАЦІОНАЛЬНІ АРХЕТИПИ В БІОГРАФІЇ МИТЦЯ (НА ПРИКЛАДІ СИМФОНІЧНОЇ ФАНТАЗІЇ ВІКТОРА ТЕЛИЧКА «ВЕСЕЛКА»)

Мета роботи – виявити провідні національні архетипи, визначальні для життєтворчості креативної персони; висвітлити специфіку їх експлікації у симфонічній фантазії В. Теличка «Веселка». **Методологія дослідження** ґрунтується на комплексному підході, включає ряд методів: біографічний – вивчаючи ключові події буття метра; культурологічний – характеризуючи цивілізаційні впливи, віддзеркалені в свідомості майстра; семіотичний – інтерпретуючи древні символи, імплементовані описаним художнім зразком; музикознавчий – осмислюючи жанрово-стильові параметри опусу; аналітичний – опрацьовуючи корпус розвідок з означеної проблематики; системний – цілісно осягаючи предмет дослідження; теоретичного узагальнення – підбиваючи підсумки статті. **Наукова новизна.** Вперше осягнено домінуючі національні архетипи літопису маестро, розкрито їх прояв у мистецькому артефакту. **Висновки.** Архетип – базова схема уявлень, знаків, символів, спільна для всього людства. Для української культури визначальні: дім, Батьківщина, мати / батько, земля, храм, світло й т.д. Більшість із них представлені в біографії провідних діячів. Композиторська практика Віктора Теличка аналізовані феномени транслює крізь фольклор, котрий є складовою його опусів. У симфонічній фантазії «Веселка» вони постають змістовим елементом, здатним репрезентувати вагому інформацію про ментальність українців, онтологічну стратегію автора. Панівні древні образи твору: Батьківщина – проявляється через зв'язок автора з рідною місциною, цитуванням закарпатських пісень; мати-земля – означає життя, мудрість, духовну силу, причетність рідній місцині; батько – уособлює затишок, спокій, емоційну опору; коло – знаменує вічність, відродження, прагнення самовдосконалюватись задля еволюції свого краю; вчитель – розкриває тему наставництва, апелюючи до креативної спадщини знакових майстрів області; герой – відображає боротьбу за вічні ідеали, притаманну В. Теличку; кохання – оспівує глибокі лірико-поетичні почуття, постає ментальною основою української чуттєвості. Об'єднує шедевр архетип духовного світла (веселка), він маніфестує надію, радість.

Ключові слова: національні архетипи, біографія митця, Віктор Теличко, симфонічна фантазія «Веселка», українська культура, музичне мистецтво.

Mykulanynets Lesya, *PhD in Arts, Associate professor, piano teacher of municipal institution "Mukachiv children's S. F. Marton art school"*

National archetypes in the master's biography (the case study of «Veselka», the symphony fantasy by Viktor Telychko)

The thesis objective is to identify the key national archetypes that are crucial for a creative personality's lifelong creativity; to reveal the specifics of their explication in «Veselka», Viktor Telychko's symphonic fantasy. **The research methodology** is based on the complex approach and embraces a number of the following methods: biographical – by involving the key events of the master's being; culture studies – by characterizing civilizational impacts reflected in the master's conscience; semiotic – by interpreting ancient symbols implemented by the suggested artistic sample; music studies – by considering the genre and style-forming parameters of the opus; analytical – by working on the body of research related to the aforementioned problematic field; systemic – by comprehensive view on the research subject; theoretic generalization – by summarizing the thesis results. **Science novelty.** For the first time ever, the dominant national archetypes of a master's chronicle were identified, and their manifestation was revealed within an artistic artefact. **Conclusions.** An archetype is an unconscious fundamental scheme of notions, signs and symbols common for the whole humanity. For Ukrainian culture, the following ones are critical: home, Motherland, parents, land, temple, light, etc. Most of them are represented by the biographies of prominent masters. The composer's practice by Viktor Telychko broadcasts the phenomena under consideration through folklore, which is a constituent of his opuses. In

©Микуланинець Л. М., 2024

«Veselka» symphony fantasy, they appear as a content element able to represent significant information about the Ukrainians' mentality and the author's ontological strategy. The dominant ancient images of the artwork are as follows: Motherland revealed through the author's connection with the native location and quoting on Zakarpattia's songs; the native land that means life, wisdom, spiritual power, appeal to the native location; father embodying peace, calmness, emotional support; the circle that represents eternity, rebirth, aspiring after self-perfection for the evolution of the native land. The manifestation, which is the structure of a music sample similar to a cyclic motion; the teacher who reveals the issue of guidance appealing to the artistic heritage of the prominent masters of the region; the main character who reflects striving for eternal ideals characteristic of Victor Telychko and is interpreted via high-hearted and persistent intonations; love that celebrates deep lyrical and poetic feelings and appears as the mental basis of Ukrainian sensuality. The masterpiece is united by the spiritual light archetype (the rainbow) that manifests hope and joy.

Keywords: national archetypes; a master's biography; Viktor Telychko; symphony fantasy "Veselka"; Ukrainian culture; musical art.

Актуальність теми дослідження. Сучасні глобалізаційні процеси поставили перед людством ряд викликів: цифровізація, віртуалізація світу; нівелювання національної, етнічної самобутності; масштабна поляризація масової й елітарної творчості; розрив безперервності між минулим та майбутнім тощо. Означені проблеми не тільки ведуть до кризи гуманізму, але можуть спричинити екзистенційну катастрофу, стати загрозою існування homo sapiens. Серед шляхів гальмування антропологічних квестій дієві: універсалізація культури, студіювання, популяризація її особливостей, виявлення вічних тем, трансльованих у розмаїті етапи існування суспільства.

Одним із способів дослідження української ідентичності є осягнення домінуючих древніх образів, котрі формують колективне несвідоме народу, визначають ментальні риси, крізь віки доносять громадські цінності, ідеали, вірування, тим самим зберігають унікальний генетичний код нації. У різні часи вони своєрідно інтерпретуються, отримують художнє вираження через фольклор, шедеври провідних деміургів.

Майстер – унікальна постать, чия життєтворчість не тільки віддзеркалює індивідуальну бутійну стратегію, але й фіксує епохальні події, соціальні перепитії, домінуючі концепти людства. Основа біографії метра – архетипи, що репрезентують приховані філософські сенси креативної спадщини, сприяють об'єктивному тлумаченню опусів.

Значущість колективного безсвідомого для розвитку культури, діяльності окремого маестро стимулювала науковців ґрунтовно студіювати означений феномен. Нині гуманітаристика представлена працями, які вивчаються його мистецькі прояви у: літературі (Н. Журмій, О. Смольницька, Т. Урись, О. Федько та ін.), хореографії (Л. Андрощук, В. Волчукова, Вейвей Лі, Д. Карпенко та ін.), музиці (А. Гладишко, М. Жишкович, І. Зінків, М. Северинова та ін.), кіно (І. Зубавіна, В. Квач, Л. Пономаренко, О. Сергеєва та ін.), телевізійних шоу (О. Бублієнко) тощо; творчості вітчизняних метрів (В. Кашаюк, Л. Козинко, С. Михида, Ю. Савенко та ін.). Архетипи розуміються виразниками української ідентичності (П. Берест, О. Гордійчук, О. Івашина, М. Міщенко, та ін). Проте досі відсутні роботи, котрі б імплементували етнічні древні образи у біографії митця.

Мета дослідження – виявити національні архетипи, визначальні для життєтворчості креативної персони, висвітлити специфіку їх експлікації в симфонічній фантазії В. Теличка «Веселка».

Виклад основного матеріалу дослідження. Феномен архетипу сучасна гуманітаристика використовує, пояснюючи суспільні явища, процеси. Загальновживане тлумачення – прототип, сформований колективною свідомістю людства, служить базою створення різноманітних філософських вчень; всеосяжні константи homo sapiens. Проте багато науковців (С. Кримський, М. Міщенко, М. Северинова та ін.) відмічають: процес еволюції спричинив трансформацію архаїчних образів, перетворивши із універсальних концептів на національні категорії. Це наслідок безперервного процесу змістотворення, багатовікової передачі інформації через традицій.

Кожній етнічній культурі притаманні власні архетипи. Вони відображають ментальні риси, світоглядні домінанти, спосіб мислення, поведінку її представників; можуть проявлятися розмаїтими формами: міфологічних та релігійних сюжетах, обрядах, духовних ідеалах, моральних цінностях, креативних практиках тощо. Зазначені феномени не тільки зберігають зв'язок із давніми часами, повертають людство до автентичних витоків, але й постають індикатором сучасних соціальних потреб, проблем і суперечностей, містять емоційні ресурси, здатні вирішити актуальні антропологічні виклики.

Архетипи – базовий елемент української духовності. Їх дослідники (Л. Гудзієнко, Л. Дорошина, М. Міщенко та ін.) виділяють ряд базових понять: земля, дім (родина), Батьківщина, мати / батько, дитинство,

природа, свобода, храм, світло, час тощо. Ці міфологеми занурені до народної творчості, включають всеосяжні філософські коди, споріднені древнім образами, проте мають своєрідність, зумовлену географічними, історичними, ментальними чинниками.

Архаїчні образи визначають бутійний шлях особистості, встають внутрішнім стрижнем, об'єднуючим значущі ідеї, лейтмотиви життєтворчості. Через них майстер впливає на реципієнтів. Дослідження «Архетипи – змістотворчі складові біографії митця» [8] доводить: студійовані категорії – основа конструювання літопису метра, оскільки репрезентують екзистенційні сенси, визначають онтологію персони, пояснюють особливості соціальної поведінки, вибір художніх тем тощо. У літописі деміурга, аналізовані явища, представлені значною кількістю концептів: дім, шлях, мати / батько, вчитель, любов, герой, геній, мудрий старець, смерть та ін. Наданий перелік неповний, оскільки нова бутійна ситуація спонукає проявлення специфічного архаїчного образу. Таким чином обґрунтовано: персональна історія – оповідь з елементами колективного підсвідомого. Останній впливає на креативну стратегію суб'єкта.

Ще один важливий постулат, апробований низкою наших розвідок: художній твір – вагома складова хронік маестро, підсумок пережитих автором перепитій; мистецьке віддзеркалення соціокультурної, політичної, економічної ситуацію, в яких перебував діяч. К. Юнг експлікував архетипи апріорними формами індивідуальної психіки, котрі виходять із безсвідомої сфери у свідому, отримують контури, стають образами. Літопис деміурга проявляє їх двома способами: вербальним наративом про буття індивідуума, або ж цивілізаційним артефактом (звуковим, текстовим, пластичним, живописним й т.д.). Найбільш продуктивний метод виявлення національних древніх образів – поєднання інтерпретації фактів приватного побутування із конкретною їх ілюстрацією в креативній царині.

Знаковим українським майстром кінця XX – першої чверті XXI століття є В. Теличко. Його життєтворчість демонструє основні етапи розвитку закарпатського професійного музичного мистецтва, презентує ментальні засади нашої держави. Віктор Федорович володіє масштабним арсеналом композиторських технік, прийомів, проте все частіше надає перевагу неофольклоризму – напряму, котрий сприяє виявленню етнічного коріння, зв'язків із Батьківщиною, актуалізовує традиційні цінності в сучасній ситуації.

Основою фольклорної є архетипи – «концентрати» образної пам'яті, функціонуючі у колективній свідомості народу. Це своєрідний духовний генофонд, що містить значущу для конкретної групи людей древню, разом з тим, необхідну нині антропологічну вістку, здатну продукувати модерні сенси, художні форми. Кожного разу, коли деміург свідомо цитує народну пісню, він черпає історично усталену інформацію, надаючи їй особистісного, інноваційного тлумачення. Віками сформована семантика музичного матеріалу доповнюється суб'єктивним баченням.

Національні архетипи постають вектором, направляючим сприйняття змісту первинній матриці, одночасно «добудовують» бракуючі зв'язки між художніми образами й реальністю. Зазначимо, виявлення архаїчних образів у мистецьких зразках не може мати наукову однозначність, проте дозволяє віднайти імпульси, спроможні пояснити філософські значення.

Крайнім твором В. Теличка є симфонічна фантазія «Веселка», завершена на початку 2024 року. Назва відображає декілька смислових рівнів: прагнення до радісного (веселого), відкритого, щирого усвідомлення реальності; символізує метафоричну ланку між небом і землею, з'єднує божественний (вищий), тутешній світи; втілює українську міфологічну ідеологію; для християнства – знак звіту Бога та людини. У біографічному контексті програма шедевру характеризує онтологію автора: долучання добру, позитиву.

Форма твору, за словами композитора, – складна змішана. Ми виділяємо декілька структурних елементів: вступ, три частини. Кожний розділ представлений декількома темами, згуртованих спільною русинською (русини – самоназва українців Закарпаття) мелодичною природою. Така конструкція дозволяє вільно розвивати музичну думку, а ознаки репризності – фіксувати вагомі сенси, віддзеркалювати циклічність буття. Структура констатує функціонування древнього образу кола (через повторюваність тем).

Основа опусу – закарпатські народні співанки – фольклорні шедеври рідного для В. Теличка локусу. Вони позначують архетип малої Батьківщини, що червоною ниткою проходить крізь «Веселку». Для філософії маестро визначальні теми рідного краю (краси її природи, культури, людей й т.д.).

Всі цитати фантазії композитор запозичив із збірки «Народні пісні підкарпатських русинів», яку ще в 1944 році впорядкували Д. Задор, Ю. Костьо, П. Милославський. Вказані діячі вважаються патріархами професійного музичного мистецтва регіону,

своєрідними наставниками майстрів області. Тому тут символічно проявився архетип вчителя, котрий у життєтворчості Віктора Федоровича має виняткове значення. Метр з пієтетом вшановує своїх викладачів, підтвердження – низка шедеврів присвячена їх пам'яті («Ремінісценції», «Прощання» та ін.).

Тональність опусу F dur. Західноєвропейська традиція інтерпретує її уособленням пасторальності, пантеїстичного світогляду. Архаїчний образ матері-землі – базовий для homo sapiens. Існування особистості тісно пов'язане із навколишнім середовищем, гостро це відчуває креативна персона. Деміурги проголошують природу місцем сили, від неї черпають натхнення, знаходять душевний спокій. Для В. Теличка краєвиди рідного краю – джерело творчої енергії, умиротворення, осередок відновлення внутрішньої гармонії.

Зачин «Веселки» зображає архетип народження – початок життя (людини, світу, ідеї тощо). Зазначений первісний образ став осередком формування міфології, релігійних сюжетів, філософських концепцій. На тлі прозорої фактури, остинатного звуку «до» тромбон виконує цитату народної пісні «Татуню, татуню» – традиційного бойківського трембітного сигналу «біди». Проте світле сприйняття буття Віктором Федоровичем, ідеалістичні дитячі спомини, знімають тривожність поспівки, надають їй чабансько-сопілкарські ознаки, малюють атмосферу ранкового награвання пастуха.

Апелюючи до біографічних чинників зазначимо: для композитора тато – доктор медичних наук, професор Федір Теличко – найрідніша людина. Він родом із простої селянської родини, добився успіху, професійного визнання виключно власною працею, володів моральними чеснотами, принциповістю, був відданий своїй справі, родині. Його постать – спонукає митця вдосконалюватися, добиватися означених цілей. У цивілізаційному контексті архетип батька маніфестує утвердження закону, впорядкування сімейного, суспільного життя. Поруч із ним постає й інший – матері, силует якої освічує онтологію метра.

Цитований зачином фольклорний фрагмент поєднує особистісні, загальнонаціональні риси. Тут дивним чином проявилися архаїчні образи дитинства, батька / матері, природи. Названі феномени складають ядро українського суспільства, утверджують кордоцентризм, символізують безпеку, спокій, любов, затишок.

Основний розділ «Веселки» характеризується темповим пожвавлення, появою танцювальних ритмів, вони – тло звучання пісні «Вийтеся віночки скорей». Весільний ритуал відсилає слухача до сакрального минулого, моделює бажане радісне майбутнє. Семантика означеного обряду метафорично зображує дійсність, переплітає природній ландшафт, етнічну своєрідність, родові ознаки, тип господарювання. Також тут проявлений архетип кохання – світлого, життєдайного, лірико-поетичного почуття.

У фантазії майстер свідомо відійшов від тексту фольклорного зразку, сфокусувавшись на мелодичній природі. Вербальний ряд існує автономно. Закладена древня суть народної пісні передається емоційно-образним чином.

Розвиток фантазії відкриває слухачу наступний розділ форми, означений цитатою співанки «Добре тому коса косить». Її інтонаційна база побудована на тонічному тризвуку, що дає відчуття стійкості, впевненості мужності. Мелодика символізує архетип героя – сильного чоловіка, котрий сповідує сімейні цінності, фізичну працю й т.д. Певною мірою це і є автопортрет самого В. Теличко. Хоча він людина інтелектуальної творчості, однак має священне відношення до свого роду, Батьківщини, культури й т.д. У професійному мистецтві Закарпаття Віктор Федорович – постать, яка вміє розв'язувати складні суспільні, духовні протиріччя.

Наступна тема опусу – «Динь, динь, білий динь». Вона не тільки зразок родинно-побутових пісень, але й емблема автентичної культури краю. Музична канва окрашена типовими для регіону синкопами, інтонаційними зворотами.

Другий розділ форми починається народною співанкою «За горами, за лісами». Композитор тлумачить її в лірико-поетичному ключі. Малюється силует української душі – щирої, емоційно відкритої, витонченої, наповненої світлом. Вказані ознаки ілюструють жіночність – узагальнений образ матері, дочки, сестри, дружини. Зазначені якості характеризують духовну красу, м'якість, ніжність, створюють відчуття внутрішнього спокою. Це квінтесенція різних архетипів – матері-природи, кохання.

Третя глава має риси репризності. Повертається дієвий початок, закарпатський колорит. Звучить матеріал, використаний у першій частині, але він піддався більшій авторській обробці. Також вплітаються музичні алюзії співанки «Тиха вода та й не на Бискиді», цитата пісні «А ми тоту комоничку сіяли». Фінал утверджує буяння життя, радість, позитивну бутійну філософію.

Імплементація архетипів у аналізованому художньому зразку довершується Віктором Теличком інтуїтивно. Проте, будучи майстром

з яскраво визначеною українською спрямованістю, він відновлює втрачені сучасною людиною взаємини із минулими поколіннями співвітчизників, апелюючи до вічних тем, транслюючи духовний досвід предків нинішньому поколінню реципієнтів. Беручи за основу автентичні фольклорні зразки, композитор відштовхується від народної першооснови, однак розвиваючи, надає їм суб'єктивного забарвлення. Таким чином відбувається органічний синтез особистісного й колективного безсвідомого, архаїчного й сучасного.

Наукова новизна. Вперше осягнено домінуючі національні архетипи літопису маестро, розкрито їх прояв у мистецькому артефакту.

Висновки. Архетип – базова схема уявлень, знаків, символів, спільна для всього людства. Для української культури визначальні: дім, Батьківщина, мати / батько, земля, храм, світло й т.д. Більшість із них представлені в біографії провідних діячів.

Композиторська практика Віктора Теличка аналізовані феномени транслює крізь фольклор, котрий є складовою його опусів. У симфонічній фантазії «Веселка» вони постають змістовим елементом, здатним репрезентувати вагому інформацію про ментальність українців, онтологічну стратегію автора. Панівні древні образи твору: Батьківщина – проявляється через зв'язок автора з рідною місциною, цитуванням закарпатських пісень; мати-земля – означає життя, мудрість, духовну силу, причетність рідній місцині; батько – уособлює затишок, спокій, емоційну опору; коло – знаменує вічність, відродження, прагнення самовдосконалюватись задля еволюції свого краю; вчитель – розкриває тему наставництва, апелюючи до креативної спадщини знакових майстрів області; герой – відображає боротьбу за вічні ідеали, притаманну В. Теличку; кохання – оспівує глибокі лірико-поетичні почуття, постає ментальною основою української чуттєвості. Об'єднує шедевр архетип духовного світла (веселка), він маніфестує надію, радість.

Представлена публікація відкриває перспективи подальшого вивчення архаїчних образів, їх національних варіантів, а також дозволяє об'єктивно інтерпретувати зазначені явища в опусах митців.

Література

1. Гладишко А. Архетип в музичній культурі як дискурс сучасної української музикології. URL: https://intermusic.kh.ua/vypusk47/vip.47_31-43.pdf (дата звернення: 02.07.2024).

2. Міщенко М.М. Українські національні архетипи: від колективного несвідомого до усвідомленої національної ідентичності (до актуальності методології архетипічного аналізу). *Вісник ХНУ імені В. Н. Каразіна: Серія «Філософія. Філософські перипетії»*. 2014. № 1130. С. 51 – 54.

3. Северинова М.Ю. Значення та роль архетипів у етнонаціональній культурі. URL: file:///C:/Users/HP/Downloads/vdakkkm_2013_2_33.pdf (дата звернення: 05.07.2024).

4. Микуланинець Л.М. Мистецький твір як частина біографії майстра. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв:*наук. журнал. 2022. №2. С. 170 – 174.

5. Микуланинець Л.М. Творчий життєпис Віктора Теличка: наратив музичної культури Закарпаття кінця XX – XXI століть. *Вісник КНУКІМ. Серія «Мистецтвознавство»*. 2022. №47. С. 61 – 66.

6. Теличко В. Ф. Симфонічна фантазія «Веселка». Ксерокопія рукопису. 50 с.

7. Юнг К. Архетипи і колективне несвідоме. Львів: Астролябія, 2018. 608 с.

8. Mykulanynets, L. M. Archetypes as content-creating components of an artist's biography (2024). The functioning of culture and art during the war : Scientific monograph. Riga, Latvia : Baltija Publishing. P. 131–143.

References

1. Ghladyshko A. (2017). An archetype in music culture as a discourse of contemporary Ukrainian music studies. Retrieved from https://intermusic.kh.ua/vypusk47/vip.47_31-43.pdf [in Ukrainian].

2. Mishhenko M.M. (2014). Ukrainian national archetypes: from the collective unconscious mind to the conscious national identity (the relevance of the archetype analysis methodology). Visnyk KhNU imeni V. N. Karazina: Serija «Filosofija. Filosofsjki perypetiji», 1130, 51 – 54 [in Ukrainian].

3. Severynova M.Ju. (2013). The meaning and role of archetypes in ethnonational culture. Retrieved from file:///C:/Users/HP/Downloads/vdakkkm_2013_2_33.pdf [in Ukrainian].

4. Mykulanynets L. (2022). The artwork as a part of the artist's biography. Visnyk Nacionaljnoji akademiji kerivnykh kadriv kuljtury i mystectv, 2, 170 – 174 [in Ukrainian].

5. Mykulanynets, L. M. (2022). The artistic biography of Viktor Telychko: the narrative of Zakarpattia's music culture of the late XX – XXI centuries. Visnyk KNUKiM. Serija: Mystectvoznavstvo, 47, 61 – 66 [in Ukrainian].

6. Telychko, V.F. Symphony fantasy «Veselka». Photocopy of the manuscript. 50 p.

7. Jungh K. (2018). Archetypes and the collective unconscious mind. Ljviv: Astroljabija [in Ukrainian].

8. Mykulanynets, L. M. Archetypes as content-creating components of an artist's biography (2024). The functioning of culture and art during the war : Scientific monograph. Riga : "Baltija Publishing", 131–143 [in Latvia].

Стаття надійшла до редакції 10.07.2024
Отримано після доопрацювання 14.08.2024
Прийнято до друку 22.08.2024